

Л. Костич, канд. філол. наук, доц.

ПРИКЛАДКОВІ КОНСТРУКЦІЇ В ПОЕЗІЯХ Т. ШЕВЧЕНКА

Стаття присвячена розгляду прикладкових конструкцій, засвідчених у поетичних творах Т. Шевченка. З'ясовується граматичний статус прикладок, простежуються їхні диференційні і кваліфікаційні ознаки, встановлюються структурні та семантичні особливості.

Ключові слова: синтаксис, прикладка, означення, апозитивні відношення.

В статье рассматриваются приложения, функционирующие в поэтических произведениях Т. Шевченко. Определяется грамматический статус приложения, его различительные структурные и семантические особенности.

Ключевые слова: синтаксис, приложение, определение, аппозитивные отношения.

© Костич Л., 2011

This article is devoted to consideration appositions functioning in the poetic texts by T. Shevchenko. Grammatical status of such structures, their structural and semantic peculiarities are examined.

Key words: *syntax, apposition, attributive.*

Поетичне слово конденсує в собі живе уявлення про світ, яке, впливаючи на зміст і форму мовно-художнього зображення, породжує різноманітні й мінливі значення, що руйнують буденність [9, 59]. Сила поетичного слова Тараса Шевченка виявляється в гармонійному злитті конкретних уявлень і вагомих думок, пристрасної емоційності, патетики і глибокого драматизму, правдивого реалізму і ерасомовної образності. Одним із виразових засобів Шевченкової поезики є прикладкові сполуки. У художньому творі ці місткі словесні "формули" творять особливий стилістичний колорит і водночас лаконічно відображають світобачення митця, який сам оцінює реалії і події. Перш ніж аналізувати типи і роль прикладкових конструкцій у поезіях Т. Шевченка, з'ясуємо статус цього явища синтаксису.

В українському мовознавстві перші терміназви на позначення компонентів речення (головних і другорядних членів) подає І. Вагилевич у праці "Grammatika języka maloruskiego w Galicji" (Lwów, 1845). Детально розглядаючи другорядні члени речення, І. Вагилевич, услід за М. Гречем і польськими граматистами, окремо виділяє означення, виражене іменником у називному відмінку, – *przydatnie* (*приложенье*). Із того часу в граматиках української мови послідовно аналізуються іменники-атрибути, фіксуються терміни-назви на їх позначення: *приложенье* (*appositio*) (М. Осадця. Граматика руского языка. Львів. – I вид., 1862, II вид., 1864), *приложенье* (*Apposition*) (П. Дячан. Методична граматика языка мало-русского. Львів, 1865), *прибавка* (М. Шашкевич. Мала граматика языка руского. Відень, 1865), *приложена* (О. Партицький. Граматика руского языка. Львів, 1871), *прикладка* (С. Смаль-Стоцький, Ф. Гартнер. Руска граматика. Відень, 1893, 1913).

Традиційно прикладку кваліфікують як узгоджене означення, виражене субстантивом. Такий погляд, започаткований у працях М. Греча, О. Востокова, Ф. Буслаєва [див., наприклад: 2, 202–203], закріпився в курсах граматики, пор.: *прикладка* – це "іменник сам або з залежним словом, який узгоджується у відмінку з іншим іменником, стосуючися до того самого предмета" [16, 166], "іменник-прикладка виконує функцію, близьку до функції прикметника" [7, 95], "різновид означення, виражений іменником і узгоджений з опорним словом у формі відмінка" [3, 487–488; 17, 99] та ін. Розглядаючи прикладку як структурно-семантичний різновид означення, мовознавці називають такі її риси: 1) не входить до структурної схеми речення; 2) виражається іменником або субстантивним словом; 3) є іншою назвою предмета; 4) може бути непоширеною (виражається

одним словом-іменником) і поширеною (виражається іменниковим словосполученням у позиції означення); 5) може бути препозитивною і постпозитивною щодо головного слова; 6) може входити до складу теми і реми при актуальному членуванні речення [4, 171–173; 17, 99; 9, 106–113]; 7) згідно з традицією вважають, що прикладка узгоджується зі стрижневим словом у відмінку, "узгодження в роді й числі необов'язкове" [7, 95]. Однак дослідники по-різному кваліфікують синтаксичний зв'язок між прикладкою і означуваним словом: узгодження як форма вияву підрядності (Ф. Бусласв, Ю. Шерех (Шевельов), Л. Булаховський, Б. Кулик, О. Мельничук, І. Вихованець та ін.); сурядності (О. Пешковський); синтаксичний паралелізм як особливий вид синтаксичного зв'язку, що об'єднує ознаки сурядності й підрядності, при цьому "залежний іменник не повторює форм стрижневого слова, а вступає з ним у паралельний зв'язок, вживаючись у певних формах", що можуть збігатися з головним (*офіцер-парламентер*) і не збігатися (*дівчина-філолог*) [4, 171–172] (Д. Овсяннико-Куликовський, І. Кручиніна, Н. Лаврентьєва, М. Шапіро), кореляція (погодження) (Є. Кротевич, І. Слинко, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська); апликація (І. Распопов), апозиція (П. Лекант).

Зважаючи на те, що семантико-синтаксичні відношення встановлюються між двома компонентами, доцільно аналізувати не саму прикладку, а конструкцію – субстантивну структуру із апозитивними відношеннями, компоненти якої характеризуються семантико-граматичною і семантико-стилістичною взаємозалежністю (пор. думку О. Потебні про силу апозитивних відношень між прикладкою і означуваним) [12, 111]. **Прикладкова конструкція** виникає внаслідок семантико-синтаксичного поєднання двох компонентів – непоширеної чи поширеної, невідокремленої чи відокремленої прикладки і пояснюваного нею слова. У позиції граматично стрижневого (семантично пояснюваного) слова зазвичай функціонують конкретні іменники – назви предметів і живих істот, а також особові займенники (займенникові іменники); прикладка як "оцінний", "узагальнювальний", "конкретизувальний" компонент виражається конкретними і абстрактними іменниками та субстантивами, семантична структура яких може мати додаткове стилістичне забарвлення або ж збагачуватися ним у контексті. Дослідники зауважують, що "узгоджуваний з іменником іменник-прикладка становить собою, як тип, спадщину тієї стадії розвитку мови, коли іменник і прикметник ще не розрізнялись граматично. Власне, і тепер узгоджений іменник-прикладка виконує функцію, близьку до функції прикметника. Відмінність же полягає в тому, що прикметник, звичайно, показує ознаку в предметі, тоді як узгоджуваний іменник показує збіг двох субстанцій, пор.: *красива дівчина* і *дівчина-красуня*" [7, 95]. Складники прикладкової конструкції указують на один реальний предмет (денотат), але по-різному його характеризують [10: 54, 140–141]. Вони сукупно утво-

рюють єдине складне поняття (сполуки з невідокремленою прикладкою) або, зберігаючи відносну самостійність, характеризуються взаємозалежністю (сполуки з відокремленою прикладкою). За визначенням О. Потебні, перші виражають атрибутивність "у тісному смислі", а другі – атрибутивність "у широкому смислі" [12, 109]. Пояснюваний іменник називає осіб і реалії, а прикладка одночасно характеризує їх і стверджує в них наявність певних ознак, констатує їхні якісно-оцінні властивості або родову ознаку. У такому синтезі атрибутивних і предикативних властивостей виявляється синтаксична природа апозиції.

Важливим питанням синтаксичного аналізу є розмежування прикладки і означуваного нею слова [див., наприклад: 1]. Складними випадками є сполуки, в яких поєднуються власні і загальні іменники на зразок: "Один Семен Босий, / Другий Іван Голий, / Третій славний вдовиченко – / Іван Ярошенко" [15, 129]. Так, на думку В. Бабайцевої, для осіб основною диференційною ознакою є соціальний статус, професія, а для назв населених пунктів, країн, водойм, гір тощо – їхні назви, а тому 1) у сполуках "іменник-загальна назва + іменник-власна назва імен, прізвищ, по батькові осіб" роль прикладки виконують загальні назви: **брат Петро**; 2) у сполуках "іменник-загальна назва + іменник-власна назва предметів, явищ" роль прикладки виконують власні назви: **річка Дніпро**. А. Загнітко, детально описуючи критерії встановлення прикладки, зауважує, що "1) прикладка за змістом конкретніша від головного слова, бо вона уточнює його, дає якісну характеристику: *Шевченка глибоко радувала зустріч з простою людиною, з селянином-кріпаком* (П. Жур) (селянин який? кріпак); 2) власні назви неістот (назви гір, рік, озер, морів, міст, сіл, планет, умовні назви установ, підприємств, організацій, закладів, газет, журналів, творів мистецтва, пароплавів, потягів, зупинок тощо) є прикладками до загальних назв: *Село Троянівка гніздиться в долині* (Григорій Тютюнник); 3) у словосполученнях, які складаються із загальної назви і власного імені, по батькові, прізвища людини, прикладкою є власна назва: *Професор Буйко ї собі повернув на шпиль Володимирської гірки (Я. Баш) (професор який? Буйко)*" [4, 172–173].

Помітно, що серед граматистів немає однозначності в розподілі синтаксичних функцій між компонентами сполуки "власний іменник + загальний іменник". Очевидно, що прикладка є функціонально рухомим членом речення, який великою мірою залежить від контексту. Саме в контексті найвиразніше простежуються змістові відношення, що дозволяє встановити носія відомої інформації – прикладку і носія актуальної (нової) інформації – пояснюване слово. Пор.: "Попереду Гамалія / Байдаком гурує. <...> Наш **отаман** Гамалія, / **Отаман завзятий**" [14, 157] і "Дівчата танцювали / І парубки... <...> Найкращий парубок **Микита** / Стоїть на лаві в сірій свиті" [15, 83]. Якщо спочатку стоїть власна наз-

ва, а за нею загальна, то прикладка пишеться через дефіс, але не завжди прикладкою є загальна назва, пор.: *Не в нашім краю, Богу милім, / Не за гетьманів і царів, / А в римській ідольській землі / Се беззаконіє творилось. / Либонь, за Декія-царя?* [15, 220] і *Володимир-князь перед народом / Убив старого Рогволода* [15, 80].

Серед показових мовностильових ознак творчої манери Т. Шевченка відзначаємо поєднання кількох прикладок в одному поетичному тексті, що стає виявом ампліфікації, як-от: *Громада вибрала гетьмана – / Преславного Лободу Івана, / Лицаря старого, / Брата військового* [15, 137].

Ритмізованість поетичного тексту часто досягається використанням іменників-географічних назв саме в прикладковій конструкції, до того ж, як показує контекст, роль прикладки виконує видова власна назва – своєрідний конкретизатор, носій важливішої інформації, наприклад: *Круг містечка Берестечка / На чотири милі / Мене славні запорожці / Своім трупом вкрили* [15, 135]; *Фавор-гора, / Неначе з золота-серебра, / Далеко, високо сіяє, / Аж сліпить очі* [15, 252]; *В Путьвлі-граді вранці-рано / Сумує, плаче Ярославна* [15, 280].

Компоненти прикладкової конструкції за змістом і граматично є субстантивами, а тому один із них, іменник, в якому основне предметно-логічне значення послаблюється, а переважає значення контекстуальне, пов'язане із ситуацією, може набувати похідних уявлень про інший предмет. Ця риса прикладкових конструкцій зумовлює притаманну їм образність і найвиразніше простежується тоді, коли один із компонентів уживається із переносним значенням. У таких випадках очевидно є "текстова метафоризація, що ґрунтується на повторюваному в тексті поєднанні двох концептів або концептуальних сфер як двох номінативних планів: прямого й образно-асоціативного" [5, 329], напр.: *"Отак її воеводи, / Петрові собаки, / Рвали, гризли..."* [15, 34].

Таким чином, ураховуючи стилістичні образно-виражальні характеристики, морфологічну природу, структурні ознаки і особливості позиційної семантико-синтаксичної взаємозалежності поширюваного слова і прикладки, доцільно виокремити прикладкові конструкції 1) типові (стилістично нейтральні), компоненти яких уживаються в прямому значенні, і образні (метафоричні, перифрастичні), в яких один чи обидва компоненти вжито в переносному значенні; 2) іменникові ("іменник+іменник") і займенникові ("особовий займенник+іменник"), до того ж останні завжди є відокремленими; зауважимо, що семантико-синтаксичні відношення між займенником і відокремленим членом речення кваліфікують також як аплікативні (накладання), оскільки іменники у таких сполуках пояснюють, наповнюють змістом семантично недостатні займенники [8, 127].

Беручи до уваги лексичне значення іменника-прикладки, дослідники відзначають широкий функціонально-значеннєвий спектр прикладкових сполук, виокремлюють семантичні різновиди апозитивних конструкцій. Для стильової манери Т. Шевченка характерним є широке використання нейтральних іменникових і займенникових конструкцій із прикладками (відокремленими і невідокремленими), які різнопланово характеризують людину, конкретизуючи її а) зовнішній вигляд: іменникові – *Зажурився москаль-каліка* [15, 54], *Того Саула-здоровила* [15, 293], *Тільки дав мені Бог / Красу – карії очі* [15, 6]; б) внутрішні якості, вдачу, поведінку, морально-етичні якості: іменникові – *А москаля-пройдисвіта / Нищечком вітала!* [15, 296]; в) вік: іменникові – *А з сином-парубком* [15, 60], *А у вдови дочка була, / І син-семиліток* [15, 50]; займенникові – *А за ними, молодими, / І дівча од-но пішло* [15, 12], *Ти взяла мене, маленького, за руку* [15, 232], *І привів мене, старого, / На сі святі гори ...* [15, 31]; г) родинні стосунки: іменникові – *Дитину-сина привела* [15, 220], *<...> виглядає / Із Літви князя-жениха* [15, 79], *Щоб та Фамар, сестра, прийшла* [15, 78]; займенникові – *Диво сталось / З тобою, доненько моя!* [15, 254], *На тебе, друже, подивлюсь* [15, 48], *І ти осталася, небого* [15, 180], *А їй, небозі, / Полегшало* [15, 260], *А ти, кумасю, спала, спала* [15, 305], у перен. вживанні; г) рід занять, місію, призначення: іменникові – *У Йосипа, у тесляра / Чи бондаря того святого, / Марія в наймичках росла* [15, 250], *Таки в учителя-дяка* [15, 46], *Во дні фельдфебеля-царя* [15, 230], *За бабами-знахурками / По селах метнувся* [15, 20], *А Іван, козак звычайний, / Обох їх не ганив* [15, 114], *Давид, святий пророк і цар, / Не дуже був благочестивий* [15, 78]; займенникові – *Господь послав / Тебе нам, кроткого пророка, / І обличителя жорстоких* [15, 238]; д) соціальний статус: іменникові – *Й сироту-кобзаря* [15, 13], *А гетьман-попович* [15, 156], *А дівчина-сиротина / У наймах марніє* [15, 151], *З Івасем-удовенком гралось* [15, 260]; займенникові: *Надо мною, сиротою, / Сміється, кепкує* [14, 18], *Не знаю, де вони взялись, – / Приблуда князь* [15, 17], *Буде тобі, татарівно!* [15, 84], *А ви – юродиві – <...> Ви огласили юродивим / Святого лицаря* [15, 231], *А я, убогий, що принесу я?* [15, 26]; е) національність, місце мешкання, віросповідання: іменникові – *Гусарин-москаль* [15, 152], *Семен Палій, запорожець* [15, 39], *Пани-християне!* [15, 31].

Виразною інформативністю характеризуються рядки, в яких поєднуються прикладкові конструкції із різними змістовими і структурними ознаками, як-от: *І жаль мені, малому, стало / Того сірому-сироту* [15, 88], *Як оступлять тебе, доле, / Діточки-дівчата* [15, 93]. Часто поет нанизує прикладки, що вигідно ритмізує емоційно-експресивний виклад: *Помпиль Нума, римський цар, / Тихенький, кроткий государ* [15, 276]. Продуктивним для втілення художнього задуму в образну систему поетичного тексту є одночасне використання стилістично нейтральних і образних прикладкових конструкцій на зразок: *Все упованіє моє / На тебе, мій пресвітлий раю, / На милосердіє твоє, / Все упованіє моє / На тебе, мати,*

возлагаю [15, 250] або як у рядках: *Тебе тільки не покине / Лихая година, / Княжно моя безталанна, / Знівечений цвіте* [15, 23], де констатуємо дистанції прикладки і означуваного слова.

Прикладкові конструкції виконують у творах Т. Шевченка оцінну функцію. Експресивні – прикладкові сполуки можуть мати позитивну чи негативну конотацію. Негативній оцінці широко слугують непоширені прикладки-іменники на зразок: *Кесаря-ката / <...> ти полюбила* [15, 36], *А москаля-продисвіта / Нищечком втала!* [15, 296], *Сатрап-капрал* [15, 230]; *І ви, плебеї-гречкосії, / І ви молилися* [15, 224], де роль відокремленої прикладки виконує метафорична конструкція із оцінно-характеризувальною прикладкою *гречкосії*. Стилістичного ефекту досягає автор, нанизуючи дві-три і більше відокремлені прикладки, як-от: *Ні його святії – / Помощники, поборники, / Кастрати німіє!* [15, 219].

У поетичних творах Т. Шевченка фіксуються також нейтральні займенникові прикладкові конструкції, в яких роль прикладки (поширеної чи непоширеної) виконує вжитий у кличному відмінку іменник (вокатив), що виражає спонукальне, бажальне чи констатувальне звернення до реальних осіб, святих: *А ти, Аскоченський, восплач* [15, 282], *Якби то ти, Богдане п'яний, / Тепер на Переяслав глянуч!* [15, 247], *А ти, старий Дорошенку, <...> Нездужаєш* [15, 156], *Наробив ти, Христе, лиха* [15, 30]. Аналогічно використовується номінатив, напр.: *Фельдфебель ваш, Сарданапал, / Послав на каторгу святого* [15, 231].

У багатьох випадках прикладкові конструкції займенникового типу засвідчують тенденцію до мовної економії, що виявляється у відсутності іменника-означення. Натомість роль прикладки виконує узгоджений субстантивований прикметник. Такі займенниково-субстантивні сполуки є надзвичайно продуктивними для якісно-оцінної характеристики пресонажів, як-от: *А ти, пречистая, святая* [15, 233], *І їх, славних, оковами / Ручними окрутять* [15, 226], *За нас, сердешних, мир палили!* [15, 205], *А про людей ... Та нехай їм / Я їх, добрих, знаю* [15, 16] – із переносним значенням; *Бодай ніколи не дивиться / На вас, прокляті!* [15, 30].

Часто вживаними є займенникові конструкції із прикладками-назвами предметів і реалій дійсності, що мисляться в тексті як живі створіння: *Як загадаю тебе, краю, / Заплаче серденько* [14, 21], *А я / Про тебе, воле-нько моя, / Оце нагадую* [15, 92], *А ти, доле! / А ти, мій покою!* [15, 92], *А ти, Чигирине!* [15, 156], *За що ж тебе, світе-brate, / <...> Оковано, омурано* [15, 286]. Утілюючи у віршах художньо-естетичні задуми, поет витворює влучні якісно-оцінні прикладкові сполуки на зразок: *<...> всюди / Вас найде правда-мста* [15, 269], *Якби розкажуть / Про якого-небудь одного магната / Історію-правду* [15, 34], *І в Крим до хана понесли / На нове горе-Запорожжя* [15, 33].

У творах Т. Шевченка прикладкові конструкції виконують також естетичну роль, зокрема як активний образотворчий засіб для розкриття чуттєвого і розумового споглядання реальності автором і ліричним героєм. Тропеїчні сполуки увиразнюють зображувані поетом почуття, створюють

особливий емоційно-настрійовий колорит, збагачують мовну естетику поезії. Т. Шевченко активно творить іменникові і займенникові образні прикладкові конструкції. З одного боку, вони співвідносяться із прямим визначенням предметів і явищ і, відповідно, є одним із способів номінації, а з іншого – створюють особливий стилістично-художній ефект, що визначається співзалежністю між прямим і переносним вживанням. Метафори і перифрази можуть уживатися самостійно або об'єднуються в ланцюги, пор.: іменникові – поширені (*На князя, ладо моє миле, / Ти ханові метаєш стріли* [15, 278], *Не жди весни – святої долі* [15, 295], *І на Україні святилось / Те слово, божеє кадило, / Кадило істини* [15, 219], *Громада вибрала гетьмана – / Преславного Лободу Івана, / Лицаря старого, брата військового* [15, 137]) і непоширені (*А ніч-мати дасть пораду* [14, 22], *Поставлю хату і кімнату, / Садок-райочок насаджую* [15, 290]); займенникові – поширені (*А сестри! Сестри! Горе вам, / Мої голубки молодії* [15, 207], *І ти, мій цвіте неукритий...* [15, 241], *Амьн тобі, великий муже!* [15, 247]) і непоширені (*На тебе, серце, не зійшла / Твоя і доля, і недоля* [15, 213]).

Щоб увиразнити стилістичний ефект, посилити образно-характеризувальний малюнок, поет використовує поряд кілька прикладкових конструкцій, як-от: *Хвала вам, душі молодіє! / Хвала вам, лицарі святиє!* [15, 227]. Часто прикладкові сполуки локалізуються в кінці строфи, виконуючи додаткову узагальнювальну функцію: *І я живу, і надо мною / З своєю божою красою / Гориш ти, зоренько моя* (звертання до музи як джерела поетичного натхнення) [15, 233].

У поезіях Т. Шевченка метафоричні прикладкові сполуки тяжіють до змістової неподільності, монолітності, набувають ознак символів, як, наприклад, у рядках: *Може, ще я поділюся, / словами-сльозами / З дібровами зеленими* [15, 195], де у сполуці *слово-сльози* компонент *сльоза* наповнюється символічним змістом "сповідь; щира, відверта розмова".

Показовим складником поетичної мови Т. Шевченка є усталені синонімічні і повторювані конструкції, побудовані за структурою прикладки: *Фавор-гора, / Неначе з злата-серебра* [15, 252], *І журба-тўга на тім полі* [15, 281], *Душею-серцем неповинні* [15, 285], *І полем-степом ідучи* [15, 181], *Щоб хрест-кайдани донесли* [15, 250], *Думки-гадоньки не мають* [15, 284], *Убогих серцем, завжди / В роботу-каторгу* [15, 292], *І вернися в світлицю-хату* [15, 268], *...бо нестало / Крові-вина!..* [15, 281] і под. О. Потебня інтерпретує такі сполуки як застарілу форму означення при іменникові [13, 129–262]. Показовою рисою аналізованих поєднань є плеоназм внутрішньої семантики, що вказує на змістову неподільність їхніх компонентів. Широко вживані у поезіях Т. Шевченка, вони засвідчують зорієнтованість поета на фольклорну традицію. Сучасні граматисти кваліфікують такі структури як складні слова-іменники.

Різноманітні прикладкові конструкції, якими рясніють поетичні твори Т. Шевченка, становлять єдиний структурно-семантичний тип, у якому взаємодіють образно-виражальні і власне знакові компоненти. Відтворюючи образно-поетичне світобачення митця, вони слугують засобом номінації і оцінки.

1. Бровко А. С. Розмежування означуваного слова і прикладки // Укр. мова і літ. в школі. – 1970. – № 3.
2. Буслаев Ф. И. Историческая грамматика русского языка: Синтаксис. Изд. 8-е. – М., 2009.
3. Вихованець І. Р. Прикладка // "Українська мова". Енциклопедія. – К., 2000.
4. Заєнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис. Монографія. – Донецьк, 2001.
5. Ключковський Б. Г. Прикладкові конструкції та їх різновиди в східнослов'янських мовах // Питання слов'янського мовознавства. – Кн. 7–8. – Львів, 1963.
6. Конструювання метафори // Селіванова. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля К, 2006.
7. Курс сучасної української літературної мови: Синтаксис / За ред. Л. А. Булаховського. – Т. II. – К., 1951.
8. Лаврентьева Н. М. Синтаксические отношения и связи уровня ПП. – Саранск, 1989.
9. Основина Г. А. Приложение и уточняющие члены предложения // Предложение как многоаспектная единица языка. – М., 1984.
10. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. – М., 1956.
11. Потебня А. А. Из записок по теории словесности. – Харьков, 1905.
12. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике. – М., 1958. – Т. 1–2.
13. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике. – М., 1968. – Т. 3.
14. Шевченко Т. Повне збір. тв.: У 12 т. – Т. 1. Поезія. – К., 1989.
15. Шевченко Т. Повне збір. тв.: У 12 т. – Т. 2. Поезія. – К., 1990.
16. Шерех Юрій. Нарис сучасної української літературної мови. – Мюнхен, 1951.
17. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. – К., 2004.